

İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi

The Comparison of Ottoman-Turkish Modernization and Japanese Modernization

Hayati ÇELİK¹

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ABSTRACT

The problem of the military measure lies in the foundation of Ottoman modernization. The defeat of the war and the loss of land, the rulers of the Ottoman Empire, the reasons behind the Western military superiority aroused curiosity. For this reason, the first modernization movements were tried to be made in the military field. In addition to military reform efforts, many administrative and financial reforms are under way III. It was tried to be implemented in Selim period. III. These deep-rooted modernization movements started in Selim period and continued with various internal and external barriers. Although Ottoman-Turkish modernization had taken the West as a model for itself, a non-Western understanding of modernity has always been a subject of state administrators and intellectuals. In this context, especially in 1905, Japan has been carefully monitored as an example of non-Western modernity. Into two world wars and thrown atone living just a heavy trauma as psychological rather than material with a bomb in Japan, currently the world's most advanced being of the country and the world manage to enter the top ten economies, the rest of it, however, Turkey's Ottoman political and economic legacy of the revolution the fact that we did not have the same success even though we received it has been the subject of curiosity and has been the focus of our research. - Does Japan really have an understanding of modernization independent of Western modernization? - Is Japanese modernization successful, Ottoman-Turkish modernization failed? - What are the differences between Japanese modernization and Ottoman-Turkish modernization? You can find more information about Japanese modernization and Ottoman-Turkish modernization in our study. In our study, we did not mention the modernization movements of our recent history. We had to give superficial space to the modernization movements in the history of the Republic. This is because our work is limited and each of these periods is so extensive that it is the subject of a separate study.

Key Words: Modernization, Ottoman-Turkish modernization, Japanese modernization

ARTICLE INFO

Received: 13.09.2018

Revision received:
12.11.2018.

Accepted: 14.11.2018

Published online:
03.12.2018

¹ Corresponding author:

Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Öğrencisi

celik_hayati@hotmail.com

0 553 618 35 31

Osmanlı-Türk Modernleşmesi ve Japon Modernleşmesinin Karşılaştırması

Hayati ÇELİK¹

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ÖZET

MAKALE BİLGİSİ

Osmanlı modernleşmesinin temelinde askeri tedbir sorunu yatmaktadır. Üstüste alınan savaş yenilgileri ve toprak kayıpları, Osmanlı Devleti yöneticilerinde, Batılı askeri üstünlüğünün altında yatan sebepler merak uyandırmıştır. Bu nedenle ilk modernleşme hareketleri askeri alanda yapılmaya çalışılmıştır. Askeri reform çabalarının yanında idari ve mali birçok reform III. Selim döneminde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. III. Selim döneminde başlayan bu köklü modernleşme hareketleri çeşitli iç ve dış engellerle karşılaşsa da artarak devam etmiştir. Osmanlı-Türk modernleşmesi Batıyı kendisine model olarak almış olsa da, Batı dışı bir modernlik anlayışı devlet yöneticilerinin ve aydınların her zaman üzerlerinde durdukları bir konu olmuştur. Bu kapsamda özellikle 1905 yılından itibaren Batı dışı bir modernlik örneği olarak görülen Japonya dikkatli bir şekilde izlenmeye başlanmıştır. İki dünya savaşına giren ve atılan atom bombalarıyla sadece maddi olarak değil psikolojik olarak ağır bir travma yaşayan Japonya'nın, günümüzde dünyanın en gelişmiş ülkelerinden olmayı ve dünyanın ilk on ekonomisine girmeyi nasıl başardığı, bununla birlikte Türkiye'nin Osmanlı Devletinden kalan siyasi ve ekonomik mirası devir almasına rağmen aynı başarıyı gösterememiş olması tarafımızdan merak konusu olmuş ve araştırmamızın odak noktasını oluşturmuştur. - **Japonya gerçekten Batı modernleşmesinden bağımsız bir modernleşme anlayışına sahip midir? - Japon modernleşmesi başarılı, Osmanlı-Türk modernleşmesi başarısız mıdır? - Japon modernleşmesi ile Osmanlı-Türk modernleşmesi arasında ne gibi farklılıklar vardır?** gibi soruların cevapları ile Japon modernleşmesi ve Osmanlı-Türk modernleşmesi hakkında daha birçok bilgiyi çalışmamızda bulabilirsiniz. Çalışmamızda yakın tarihimizin modernleşme hareketlerine değinmedik. Cumhuriyet tarihindeki modernleşme hareketlerine ise yüzeysel olarak yer vermek zorunda kaldık. Bunun nedeni çalışmamızın sınırlı olması ve bu dönemlerin her birinin ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş kapsamlı olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Osmanlı-Türk modernleşmesi, Japon modernleşmesi.

Alınma

Tarihi:13.09.2018

Düzeltilmiş hali alınma

tarihi: 12.11.2018.

Kabul Edilme Tarihi:

14.11.2018

Çevrimiçi yayınlanma

tarihi: 03.11.2018

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Öğrencisi

celik_hayati@hotmail.com

0 553 618 35 31

Giriş

Modernleşme, Batı toplumlarında, Batı'nın kendine has kültür ve toplum yapısı içinde meydana gelmiş ve zamanla diğer toplumlara da yayılarak etkisi altına almış bir harekettir. Modernleşmenin Osmanlı İmparatorluğu'nda ne zaman başladığına dair kesin bir tarih üzerinde uzlaşılammışsa da genel olarak modernleşme etkilerinin yoğun olarak yaşandığı III. Selim dönemi modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de III. Selim dönemi ve sonrasındaki dönem klasik Osmanlı yönetim, ekonomik ve hukuksal yapısından farklı yeniliklerin yaşandığı dönem olmuştur.

Batılı devletler karşısında yaşanan ağır savaş yenilgileri ve toprak kayıpları Osmanlı'nın Batının askeri üstünlüğünü kabul etmesine neden olmuş ve Osmanlı yöneticileri Batının bu üstünlüğünü modern silahlarına ve düzenli ordularına bağlamıştır. Bu kapsamda III. Selim Nizam-ı Cedid adında kurmuş olduğu ordu ve bu ordunun ihtiyaçlarını karılamak için İrad-ı Cedid adı ile oluşturulan bütçe ile başta askeri ve mali olmak üzere birçok idari ve hukuki yenilikler yapmıştır. Bu yenileşme hareketleri III. Selim'den sonrada artarak devam etmiştir. Ancak bu çabalar Osmanlı Devletini çöküşten kurtaramamış, sadece devletin yıkılışını geciktirmiştir.

Osmanlı-Türk modernleşmesi, esas itibari ile devletin eski parlak günlerine dönmek için yapıldığından, çeşitli ıslahatlarla modernleşme sağlanmaya çalışılmıştır. 1922 yılına kadar modernleşme için oluşturulan yeni kurumların yanında eski kurumlar da muhafaza edilmiştir. 1922 yılı ile birlikte yeni kurulan devletle köklü değişimler yapılmaya başlanmıştır.

Yeni devletin kurulması ile yönetim, ekonomik, hukuki, sosyal ve kültürel alanda devrim niteliğinde yenilikler hayata geçirilmiştir. Ancak yapılan bu yenilikler Osmanlı döneminde görülmemiş baskı ve şiddeti de beraberinde getirmiştir. Nitekim etkileri günümüzde bile görülen birçok sorunun temeli plansız, programsız ve tepeden inme bir anlayışla bu dönemde getirilen yenilikler sonucu meydana gelmiştir. Belki de bu baskı ve şiddete dayanan modernleşme düşüncesi Osmanlı-Türk modernleşmesinin başarılı olamamasındaki en büyük neden olarak gösterilebilir. Modernleşmeyi gerçekleştirmek için uygulanan bu baskı ve şiddet halk ile devletin arasını açmıştır. Bu durum ise Türkiye'de siyasi ve ekonomik birçok sorunun temel nedenlerinden biri olmuştur.

Osmanlı dönemi ile başlayan, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında da devam eden modernleşme hareketleri ile Türkiye, modernleşme yolunda önemli mesafeler kat etmiştir. Ancak yapılan bütün modernleşme çabalarına rağmen Türkiye uzun yıllardır gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki yerini korumaktadır.

Japonya, kalkınmış bir Asya ülkesi, yakın kültürü ve geçirilen benzer süreçler gibi nedenle Türkiye'nin dikkatini çeken bir ülke olmuştur. Özellikle Japonya'nın Osmanlı'nın en büyük düşmanlarından biri olan Rusya'yı 1905 yılında ağır bir yenilgiye uğratması Japonya'ya olan ilginin artmasına sebep olmuştur. İki ülkenin de yakın geçmişte modernleşme sürecine girmelerine rağmen Japonya'nın bu süreci başarılı ile tamamlaması araştırmacıların ilgisini çekmiştir.

Meiji Restorasyonu ile başlayan Japon modernleşmesi siyasi, ekonomik, hukuksal, sosyal ve kültürel birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, Japon modernleşmesi devrimsel bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle Japon modernleşmesi köklü bir yenileşme hareketidir.

Japonya, uygulanan modernleşme programı ile bugün gelinen noktada dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri ve bunun yanında dünyanın ilk on ekonomisinin içindedir.

Bizde çalışmamızda bu iki ülkenin geçirmiş olduğu tarihsel süreci ele alarak modernleşme çabalarını anlatmaya çalıştık.

1- MODERN JAPONYA'NIN DOĞUŞU

1.1- Meiji Restorasyonu Öncesi Dönem (Tokugawa Dönemi)

Japonya'nın tarihinin ne kadar geriye gittiği tam olarak bilinmemekle beraber, dünyanın en eski devletlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Modern Japonya'nın ortaya çıkışı ise 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (Turgut, 1985). Yani Japon modernleşmesini tarih olarak 1868 yılında başlatmak mümkündür. Bununla beraber Japon modernleşmesinin temel fikirlerinin Tokugawa Döneminde atıldığı kabul edilmektedir (Sat, 2011).

Tokugawa Dönemi öncesinde Japonya, merkezi otorite ve denetimin olmadığı, sürekli birbirleri ile savaş halinde olan "Daimyo" denilen derebeylikler topluluğu idi (Kıncal,2016). Tokugawa İeyasu, kanlı mücadeleler sonrası 1603 yılında derebeyleri arasında siyasi birliği sağlamış ve 265 yıl sürecek olan Tokugawa Ailesi devrini başlatmıştır (Sat, 2011). Tokugawa, bugünkü adı Tokyo olan Edo şehrinde askeri bir yönetim kurdu. Bu yönetimin başında bulunan askeri lidere Şogun adı veriliyordu (Kıncal, 2016). Tokugawa Şogun unvanı ile ülkeyi yönetirken, imparatoru gölge bir iktidar haline getirerek Kyoto'da oturmaya mecbur etmiştir (Turgut, 1985).

Tokugawa Döneminde, Şogunluk Kurumunun kurularak imparatorun yönetimden el çektilmesi kadar önemli diğer bir husus ise izolasyon (dışa kapanma) olayıdır. 15. yüzyılda coğrafi keşiflerin başlamasından sonra Japonya'ya ilk gelen Avrupalılar 1543 yılında Portekizli olmuştur. Portekizlilerin gelişlerini, İspanyollar ve Hollandalılar izlemiştir. Daha sonra ise birçok tüccar ve misyonerde büyük akımlar halinde Japonya'ya gelmeye başlamışlardır. Misyonerlerin faaliyetleri sonucu Hıristiyanlık Japonya'da hızla yayılmaya başladı. Bu durum Japon yöneticiler arasında gelecekte Japonya'da Avrupa istilasının kapılarını açacağı endişesini doğurmuştur (Roskin, 2009). Bunun üzerine misyonerlik faaliyetleri 1614 yılında Şogunluk tarafından yasaklandı ve misyonerler ülkeden atıldı. Yabancılarla yapılan baskılar sonucu dış ticaret neredeyse durma noktasına geldi (Sat, 2011). Daha sonra giderek artan baskılar sonucu 1637 yılında Japon köylüler tarafından tarihe Şimabara Ayaklanması olarak geçen isyan çıkmıştır. İsyân, Japonya'nın kendini uluslararası topluma tamamen kapatmasına neden olmuştur (Belge, 2011). Böylece yaklaşık 250 yıl sürecek olan izolasyon dönemi başlamıştır. Bu dönemde ticari ilişkiler sadece Çin ve Hollanda ile yapılmıştır (Sat, 2011). Ancak sanılanın aksine Japonya dış dünyadan tamamen bağımsız kalmamıştır. Japonlar, yapılan ticaret sayesinde Hollandalı denizcilerden dış dünya hakkında bilgi almaya devam etmişlerdir. Hatta Hollandalı bir kaptan her yıl düzenli olarak dünyadaki ve özellikle de Asya-Pasifik'teki gelişmeler hakkında Şogun'a rapor sunmuştur. Bazı samuray aileler Felemenkçeyi öğrenmiş ve Avrupa'da yazılan birçok önemli bilimsel eserler Japoncaya çevrilmiştir. Böylece yöneticiler dış dünyadaki gelişmelerden habersiz olmamışlardır. Ancak bu gelişmeler halk ile paylaşılmadığından ülkede bir Batı etkisi söz konusu olmamıştır (Kıncal, 2016).

İzolasyon döneminde, Japonya'nın dünyadan habersiz olmadığı söylene de iddiaların çoğunluğunun doğru olmadığı söylenebilir. Nitekim Turgut'a göre, 1853 yılında Amerikalı Komodor Perry buharlı gemiler ile Japonya'ya geldiğinde, buharlı gemileri gören Japonlar şaşırılmışlar ve korkmuşlardır. İddia edildiği gibi Japonlar Batı'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiş olsalardı, böyle bir teknolojiyi bilmemeleri mümkün değildi (Turgut, 1985).

Amerikalı Komodor Perry 1853 yılında Japonya'ya ilk geldiğinde, ultiatom niteliğinde bir mektupla Japonya'nın dış dünyaya uyguladığı aşırılıkları ve ticaret yasaklarını kaldırmasını istedi. Perry mektubun cevabı için gelecek yıl tekrar geleceğini ve eğer geri geldiğinde bu yasakların devam etmesi durumunda gereğini yapacağını belirterek Japonya'dan ayrıldı (Belge, 2011).

Perry 1854 yılında Japonya'ya tekrar geldiğinde Japon hükümetinin Perry'nin önerdiği anlaşmayı imzalamama konusunda pek fazla seçenekleri yoktu. Bu nedenle Japonya, Amerika ile barış ve ticaret anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Çok geçmeden diğer Batılı devletlerde Japonya'ya yeni sözleşmeler dayatmışlardır. Böylece 250 yıl süren izolasyon dönemi sona ermiş ve Japonya Batı'ya karşı ilk tavizini vermiştir (Sat, 2011). Japonya'nın şartları ağır bu anlaşmaları imzalamasının birinci nedeni, Şogun'un elinde ülkesini koruyacak güçlü bir donanma yoktu. İkinci ve en önemli neden ise, Osmanlı Devleti ve Çin gibi iki büyük gücün Batı silah gücü karşısında etkisiz kalması Japon yöneticiler tarafından çok iyi biliniyordu. Bu nedenlerle Şogun'un imparatorun karşı çıkmasına rağmen anlaşmaları imzalamaktan başka çaresi yoktu (Turgut, 1985).

Şogunluğun ülke kapılarını yabancılara açması ve zoraki yapılan anlaşmalar ile ticari alanda yabancılara çok fazla taviz verilmesi halk arasında büyük tepkilere neden olmuştur. Böylece ülkede siyasi istikrar bozulmuş ve ülkede iç karışıklıklar baş göstermiştir. Şogun yönetimine tepki gösteren halk, Şogun'un ülkeyi iyi yönetemediğini, yabancılara baskısı altına bu yüzden girildiğini ve otoritenin yeniden imparatora verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu iç karışıklıklar sonrası 1868 yılında imparator yönetimi ele geçirmiş ve Şogun idaresine son verilmiştir (Turgut, 1985).

1.2- Meiji Restorasyonu Dönemi

Batılı devletlerle yapılan anlaşmalar halk tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve nihayetinde İmparator Mutsuhito samuray ve derebeylerinin desteğini alarak yönetimi ele geçirmiştir. Böylece Japonya'da Meiji Restorasyonu dönemi başlamıştır.

Bu gelişmeler sırasında yabancılara ülkeden atmak isteyen Japonların düşüncelerinde önemli değişimler olmuştur. Batıların teknolojik ve ekonomik üstünlükleri Japonların dikkatini çekmiş ve yaşanan gelişmeler ile bu durum bizzat tecrübe edilmiştir. Bu nedenle Batı'nın uygulamalarını öğrenmelerinin kendilerinin faydasına olacağını kabul etmişlerdir. İmparator Meiji'de bu yönde karar alarak her alanda yönünü Batı'ya dönmüştür (Turgut, 1985). Böylece İmparator Meiji Batı'nın teknolojik gücünü elde etmek, Batı'yı yakalamak ve nihayetinde Batı'yı geçmek amacıyla çeşitli reformları hayata geçirmeye başladı. Japonya'yı güçlü, zengin ve modern bir devlet yapmak için endüstrileşmeyi metot olarak benimsediler. Kısa süre sonra "Yabancılar dışarı" parolası yerini, "Ülkeyi zenginleştir, orduyu güçlendir" ve "Sanayiye teşvik et" gibi parolalara bıraktı (Kıncal, 2016).

İmparator bütün ülkeyi modernleşme kapsamında harekete geçirmek için 5 maddelik bir genelge yayınlamıştır;

"1-Kamuya açık toplantılar düzenlenmeli, tüm devlet işlerinin yürütülmesini sağlayan kararlar için kamuoyunun görüşleri alınmalıdır.

2-Devlet işlerinin ciddi bir biçimde yürütülmesi ve idare edilmesi için halk ve hükümet iradelerini birleştirerek işbirliği içinde olmalıdırlar.

3-(Belirlenen/belirlenecek hedeflere ulaşılması için) sıradan halkın, en az askerler ve kamu görevlileri kadar, taleplerini belirtmelerine ve kararlara katılmalarına fırsat tanınarak toplumda hoşnutsuzluğun doğmaması sağlanacaktır.

4-Geçmişin kötü adet ve gelenekleri kaldırılacak ve her şey yerin ve göğün doğru yoluna (doğa yasalarına) uygun olacaktır.

5-Tüm dünyadan bilgiler toplanarak İmparatorluğun temeli güçlendirilecektir" (Büyükbay, 2003).

Batılılaşma yönünde karar verildikten sonra bu kararın, toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeyde hayata geçirilmesine sıra gelmişti. Japonya bu kapsamda öncelikle yönetim sistemini değiştirmiştir. Tokugawa Döneminde siyaset alanının dışına atılan **Tenno** (dini ve siyasi Japon hükümdarı), yeni sistemde siyasetin merkezine yerleştirilmiştir (Büyükbay, 2003). Feodal sistem ve Şogunluk kurumu ortadan kaldırılarak, Batı tipinde

yönetim sistemine geçildi. Ülke vilayetlere ayrılarak merkezden atanan valiler tarafından yönetilmeye başlandı. Başbakan ve bakanlardan oluşan bir kabine oluşturuldu (Buluş, 2002). Japon halkı, savaşçılar/samuray, çiftçiler, zanaatkarlar ve tüccarlar olarak dörtlü hiyerarşiye dayanan geleneksel toplumsal sınıflara ayrılmıştı. Bu sınıflar ortadan kaldırılarak herkesin istediği işte çalışmasının önü açıldı. Böylece toplumun her sınıfına asker olma imkanı sağlandı (Turgut, 1985).

Yine bu dönemde İmparator Meiji tarafından oluşturulan bir heyet Avrupa devletlerini ziyaret edip bilgi toplamakla görevlendirildi. Bu heyetin bilgileri ışığında modern anayasa çalışmalarına başlandı. İngiltere ve Prusya-Almanya anayasa örnekleri incelenerek, Japon toplumunun yapısına uygun ve daha otoriter olan Prusya-Almanya anayasal düzeni anayasa olarak kabul edildi. 1890 yılında yürürlüğe giren bu anayasa 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Büyükbaş, 2003). Bununla beraber hukuk sisteminde de reforma gidildi. Japonya'nın geleneksel hukuku kaldırıldı ve yerine Batı devletlerinde olan Roma-Cermen hukuk sistemi getirildi (Kıncal, 2016).

Yapılan yenilikler toprak reformu ile devam etmiştir. Tokugawa Döneminde mahsulden alınan vergi kaldırılmış ve toprağın değerine göre vergi alınmaya başlanmıştır. Toprağın değerinin %3 kadar olan bu vergi, nakit ve peşin olarak alınıyordu. Bu reform ile vergi toprağı işleyenden toprak sahibine geçmiştir. Ancak toprak sahipleri kiraya verdikleri toprakların vergilerini kira bedelleri üzerine eklediklerinden üreticinin üzerindeki yük daha da artığı söylenebilir. Bununla beraber vergilerin nakit ve peşin olarak tahsil edilmesi devlete önemli gelir sağlamıştır (Turgut, 1985).

Ekonomik alanda ise 1872 yılında ABD Merkez Bankası örnek alınarak Japonya Merkez Bankası kurulmuştur. Gümüş esasına dayalı para sistemi kabul edilmiş ve Yen Japonya'nın ilk ulusal parası olmuştur. Altın standardı para sistemine ise ancak Çin ile yapılan savaşın kazanılması sonrası Çin'den alınan savaş tazminat ile 1897 yılında geçilmiştir (Büyükbaş, 2003).

Japonya, Batı teknolojisini elde etmek için çok sayıda yabancı uzmanı ülkeye getirmiş ve istihdam etmiştir. Bu uzmanlara maaş olarak inanılmaz ücretler ödenmiş hatta bazı uzmanların maaşı başbakanın maaşını bile geçmiştir. Uzmanlara ödenen bu maaşlar Japon ekonomisine ağır bir yük yüklemiştir. Japonya'nın Batı teknolojisini edinmek için izlediği diğer politika yurtdışına öğrenci göndermektir. Özellikle Amerika ve İngiltere'ye gönderilen bu öğrenciler Batı'da öğrendiklerini ülkelerine taşımışlar ve zamanla yabancı uzmanların yerine ikame edilmişlerdir. Eğitim reformu kapsamında Japonya Eğitim Bakanlığı stratejik bir plan hazırlamıştır. Plan dâhilinde geleneksel Japon eğitimi yerini Batı tarzı eğitime bıraktı. Kız ve erkek çocuklar için 6 yıllık temel eğitim zorunluluğu getirildi. Ayrıca Tokyo'da ilk imparatorluk üniversitesi açıldı. Sonuç olarak Tokugawa devrinin eğitilmiş nüfusu, Meiji döneminde ülkenin endüstrileşmesini ve kalkınmasını sağladığı gibi, Meiji devrinde eğitilen nüfusta II. Dünya Savaşı sonrası ülkenin normalleşmesini sağlamıştır (Kıncal, 2016).

Endüstrileşmeyi metot olarak benimseyen Meiji yönetimi, bunu gerçekleştirmek için girişimci bir sınıf ihtiyacı olduğunu biliyorlardı. Aslında Tokugawa döneminde, dış ticarete kapalı olan Japon ekonomisinde, derebeylikler arasındaki ticaret artmış, derebeyliklerin kırsal ve kentsel ekonomilerinde yerel bir birikim oluşmuş ve ortaya bir köylü girişimci sınıfı çıkmıştır. Böylece Japon toplumu ileride modernleşmeyi sağlayacak birikimi elde etmeyi başarmıştır (Kıncal, 2016). Ancak yine de modernleşmeyi sağlamak için özel sermaye yetersizdi. Bu nedenle devlet sanayiye kendi eliyle kurdu. Kurulan bu sanayiler uzun süre devlet tarafından yönetildikten sonra kar etmeye başlayınca, Şogunluğun lağvedilmesinde imparator ile işbirliği yapan samuray ailelerine satılmıştır. Böylece Batı devletlerinde görülmeyen bir yöntemle yeni bir girişimci sınıf doğmuş ve bu sınıfın yönettiği dev sanayi ve aile şirketleri yapısına "zaibatsu" adı verilmiştir. Nitekim günümüzde sektörünün

öncülerinden olan Mitsubishi, Mitsui, Kawasaki ve Sumitomo gibi şirketlerin temeli bu girişimci sınıf tarafından atılmıştır (Turgut, 1985).

Meiji Döneminde yapılan önemli reformlardan biri de, modern bir Japon ordusu kurulmasıdır. Batı devletlerinin bütün askeri kuruluşları incelendikten sonra, eski tecrübeler ışığında ve Japon milletinin karakteristik özelliği göz önünde bulundurularak kısa zamanda modern ve milli bir ordu kurulmuştur. Nitekim ordunun gücü ve savaş yeteneği Çin ve Rusya ile yapılan savaşta kendini göstermiştir (Turgut, 1985).

Japon modernleşmesinin başarıya ulaşmasında yapılan reformlar kadar devlet adamlarının da gayret, kararlılık, dürüstlük ve ileri görüşlülüğü önemli bir etki sağlamıştır. Bunun yanında modern bir Japonya'nın oluşmasında halkın desteği, toplu çalışma azmi, sade ve disiplinli bir hayat sürmeleri de büyük rol oynamıştır (Turgut, 1985).

Japonya'da, Meiji Restorasyonu ile yapılan reformlar ülkenin kalkınması sağlanmış ve sıra asırlarca dışa kapalı kalan Japonya'nın Batılı devletler gibi dışa açılmasına gelmiştir. Batılı ülkelerin Japonya ile yaptıkları kapitülasyon antlaşmalarının benzerlerini Japonya'da Asya ülkelerine yapmak istemiş ve bunun için ilk hedef olarak kendisine Kore'yi seçmiştir (Sat, 2011). Batılı devletlerin sömürge alanı olmamak için kendini geliştiren Japonya bu kez kendi sömürge alanını oluşturma çabası içine girmiştir.

Japonya'nın Kore'yi kendine hedef seçmesinin üç nedeni vardı: Birincisi, Kore'nin Japonya ve Çin arasında köprü görevi görmesi nedeniyledir. İkincisi, Rusya'nın Kore'yi alması Japonya'nın güvenliği açısından tehdit oluşturabilirdi. Üçüncü neden ise, Kore'nin yer altı ve yer üstü kaynaklarından yararlanma isteğidir. Gelişmiş bir sanayi ağına sahip olan Japonya'da kaynaklar ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalıyordu. Japonya, Batılı ülkelerin kendisine uyguladığı yöntemi Kore'ye uygulamıştır. Japonya'nın baskılarına daha fazla dayanamayan Kore, dostluk ve ticaret anlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Japonya'nın ardından Kore, Amerika ve diğer Avrupa devletleri ile de benzer anlaşmalar yaparak yarı sömürge haline gelmiştir. Yapılan bu anlaşmalar ile Kore yavaş yavaş Çin'den ayrılarak bağımsız olmuştur. Böylece 1894-1895 yılları arasında Japonya-Çin savaşı patlak verdi. Modernize olmuş Japon ordusu ve donanması karşısında Çin fazla dayanamadı ve ağır bir yenilgi aldı. Kazanılan bu başarı Japonya açısından sadece bir savaş zaferi olmaktan öte, 1868 yılında başlayan modernleşmenin kısa sürede geldiği aşamayı da gözler önüne sermiştir. Bu zaferle Japonya Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeyi başarmış ve Avrupa dışında ilk kez bir devlet sömürge yarışına girmiştir (Sat, 2011).

Japonya'nın Çin'e karşı kazandığı büyük zafer sonrası Mançurya'ya yerleşmesi bu kez Rusya'yı rahatsız etmişti. Çünkü Rusya, Mançurya'yı kendi sömürge alanı içinde görmekteydi. Mançurya nedeni ile iki devlet arası iyice gerilen ilişkiler 1904 yılında savaşa dönüştü. 1904-1905 yılları arasında devam eden savaş ezici üstünlükle Japonya kazandı. Çin ile yapılan savaşın üzerinden henüz 10 yıl geçmesine rağmen Rusya gibi güçlü bir devleti yenmesi Japonya'ya büyük bir prestij sağladı ve bu zaferle Japonya büyük devletler arasındaki yerini almış oldu. Japonya'nın kazandığı bu zafer sadece Asya ve Uzakdoğu'da değil dünyadaki dengelerin de değişmesine neden olmuştur. Japonya ile Rusya arasındaki bu savaş I.Dünya Savaşına doğru giden yolun önemli bir basamağını oluşturmuştur (Sat, 2011).

1912 yılı Japonya için bir devrin sona erdiği yıl olmuştur. Japon modernleşmesinin öncüsü Büyük İmparator Meiji gelişmiş bir sanayi, Avrupa seviyesine denk bir ekonomi ve güçlü bir ordu geride bırakarak ölmüştü.

1.3- Meiji Sonrası Dönem

Japonya, Meiji sonrası, Meiji'nin yerini dolduracak büyük liderlerden mahrum olduğu için ordu ve sivil yöneticiler arasında çeşitli olumsuzluklar yaşamıştır. Ordu ve sivil yöneticiler arasındaki bu çekişmede 1930 yılına kadar sivillerin yönetimdeki ağırlığı devam

etmiştir. Ancak 1930 yılından sonra ordunun yönetimdeki ağırlığı artmış ve uygulanan yanlış politikalar Japonya'yı II. Dünya Savaşına sürüklemiştir.

Ancak ordu ve sivil yöneticiler arasında yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen 1912-1930 yılları arasında ekonomik büyüme ve kalkınma devam etmiştir. Bu dönemde I.Dünya Savaşına da katılan Japonya, savaşın en yoğun yaşandığı Avrupa'ya asker göndermediği halde savaştan en kazançlı çıkan devletlerden biri olmuştur (Turgut, 1985).

Meiji Döneminde Batı'dan alınan siyasi ve ekonomik sistemi, Japonlar kendi ihtiyaçlarına ve milli kültürlerine göre değiştirerek içselleştirmişlerdi. Japon devlet yöneticileri, 1912-1930 yılları arasında politik yönden önemli değişiklikler yapmak istemişlerdir. Yapılmak istenen bu değişikliklerle daha demokratik bir sisteme ulaşmak arzu edilmişti. Japonya'nın bu dönemde siyasi yapısını değiştirmesinde ve vatandaşlara yeni haklar tanınmasında sivil yöneticiler kadar, I.Dünya Savaşını Batı demokrasilerinin kazanmasının da etkisi olmuştur (Turgut, 1985).

Ordusunu ve donanmasını çok kısa sürede modernize eden Japonya, 1895'te Çin'i, 1905'te de Asya'yı tehdit eden önemli bir Batılı güç olarak görülen Rusya'yı mağlup edebilmiştir. Katıldığı I.Dünya Savaşında en kazançlı devletlerden biri olarak ayrılmayı başaran ve II. Dünya Savaşı öncesinde Asya Kıtası'nın büyük bölümünü elinde tutan ve II. Dünya Savaşı'nda ABD'ye ağır kayıplar verdiren Japonya, bu başarısını Meiji dönemindeki modernleşme hamlesi sayesinde kazanmıştır. Nitekim II. Dünya Savaşından ABD tarafından atılan iki atom bombası nedeniyle yenik ayrılan Japonya, kısa sürede bu savaşın yaralarını sarmayı bilmiş ve günümüzde dünyanın en güçlü ülkelerinden bir olmayı başarmıştır.

2- OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİ

Türk modernleşme deneyimi, elitist, öykünmeci ve pozitivist karakteriyle tipik bir Batı dışı modernlik anlayışını sergilemiştir. Özellikle gelişme tutkusuna dayanan bu modernleşme anlayışı, güçlü bir modernleştirilme programına ve radikal dönüşümü hedefleyen devrimci projeler üretme çabalarına yol açmıştır. Bundan dolayı Türk modernleşmesinin, “güdümlü modernleşme” tarzına uygun olarak, modernleştirici elitler tarafından ve tepeden inme bir anlayışla gerçekleştirildiği söylenebilir. Yine Türk modernleşmesi adına politik modernleşme dediğimiz, içsel dinamiklere dayanmayan, bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeyi esas almayan ve daha çok Batı'nın politik kurumlarını -parlamento, siyasal partiler, anayasal hükümet vb- ve kültürel değerlerini -özellikle giyim kuşam, özel yaşamı- öne çıkaran bir değişim biçimini esas almıştır (Duman, 2008).

Cumhuriyetin kurucu kadroları da kendilerinden öncekilerden farklı bir yol izlememişlerdir. Batı medeniyetini tek gerçek medeniyet olarak kabul etmişler ve Batılılaşmayı bir medeniyet projesi olarak ele almışlardır. Cumhuriyetin kurulma sürecine damgasını vuran pozitivist yönetim anlayışı, dini, evrensel değerlere, aydınlanma geleneğine ve bilimsel bilgilere, geleneği ise, moderniteye ve onun kurucu aklına ters düştüğü için reddetmiş ve dinin yerine bilimi, geleneğin yerine ise akli temel almaya çalışmıştır. Pozitivist bir anlayışı temel alan Türk modernleşmesi, liberal piyasa ekonomisini ve çoğulcu demokrasiyi savunan İngiliz modernleşmesi yerine, düzen ve ilerleme ilkesinden hareket eden Fransız modernleşmesine yakın durmuştur. Çünkü hem Osmanlı hem de Cumhuriyet seçkinleri değişimi, “tepeden tabana inen bir süreç” olarak düşünmüşlerdir (Duman, 2008).

Osmanlı modernleşmesini anlayabilmek için, öncelikle Osmanlı'nın parçalanmasına yol açan politik, ekonomik ve sosyolojik nedenleri ve parçalanmaya giden süreci ortaya koymak faydalı olacaktır. Nitekim birçok yazar Osmanlı'yı yıkıma götüren süreci bu üç kategori içinde açıklamaya çalışmıştır.

İmparatorluğun gerilemeye başlaması ile niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra ise yüzeyselleşen bir tutumla, Batı'nın

askerî üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır (Mardin, 2012). Padişahları yetiştirme ve seçme tarzı etkili bir hükümdarın ortaya çıkmasını engellediğinden yönetimin bozulmasına neden olmuştur. Yine sadrazamlığın yanı sıra siyasi ve dini yönetici kadrodaki yetersiz kişiler yönetimin bozulmasında etkileri olmuştur. Yönetimin bozulması sadece başkenti değil, imparatorluğun her köşesini olumsuz şekilde etkilemiştir (Lewis, 2015).

Osmanlı ordusunun temelini oluşturan ve feodal aristokrasiyi engelleyen Tımar sisteminin, 16. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlaması, Osmanlı'nın sadece toprak düzenini ve mali yapısını bozmakla kalmamış aynı zamanda savaşlarda asker bulamamanın sıkıntısıyla savaşların kaybedilmesine neden olmuş ve böylece siyasi üstünlüğün yitirilmesini de beraberinde getirmiştir. Tımar sistemini nedeniyle toprak mülkiyetinin devlet tekelinde kalmasından dolayı, halk, toprak üzerinde istediği tasarrufta bulunamadığı için emeğin özgürleşmesini engellemiştir. Emeğin özgürleşmemesi ve özel mülkiyetin ortaya çıkamaması nedeniyle de, Osmanlı ekonomisi kapitalist dünya sistemi ile birleşmemiş ve dolayısıyla Osmanlı'da Batı'daki gibi kapitalist bir sınıf ortaya çıkamamıştır (Duman, 2008).

Osmanlı ordusunun 1683'te Viyana Kuşatmasında başarısız olmasıyla, Osmanlı ilerlemesinin Avrupa'da durdurulması, Osmanlı ile Avrupa ordusu arasında eğitim ve donanım bakımından farklılıkları ortaya koymuştur. 17. yüzyılda Avrupa ordularındaki teknik ve lojistik ilerlemeleri Osmanlı izlemekte geç ve yetersiz kalmıştır (Lewis, 2015). Nitekim modern Avrupa orduları karşısında Osmanlı, kaybedilen savaşlar büyük toprak kayıplarını da beraberinde getirmiştir. Tımar sisteminin bozulmasının getirdiği ekonomik yük, toprak kayıpları ile beraber daha da artmıştır.

Dünya ticaret yollarının açık denizlere kaymasının Osmanlı'ya iki etkisi olmuştur. Bu etkilerden biri yavaş ve Osmanlı'yı çok etkilemeden olurken, ikinci etki daha ani ve şiddetli olmuştur. Doğu'nun ticari ürünleri gemilerle Batı'ya taşınmaya başladığı ilk zamanlarda Avrupalı tacirler Osmanlı topraklarını kullanmaya ve Osmanlı ile ticarete devam ettiler. Ancak bu ticaretin hacmi giderek küçülmeye başladı. Avrupalı devletlerin Asya'ya yerleşmesi ve ticaret yollarının açık denizlere doğru kayması Osmanlı ticaretini olumsuz etkiledi. Bununla birlikte Osmanlı ekonomisini asıl etkileyen Osmanlı İmparatorluğu'nun temel para birimi olan gümüş akçenin bozulması olmuştur. Bu dönemde sık sık baş gösteren değerli maden sıkıntısı gümüşe dayalı para sistemini tehdit ediyordu. Osmanlı bu duruma alışık olduğundan buna göre önlemler alarak paranın değerini korumayı başarıyordu. Ancak Osmanlı yöneticilerinin hiç alışkın olmadığı bir gümüş fazlalığı durumu mali açıdan Osmanlı'yı bir felakete sürükledi. Meydana gelen gümüş fazlalığı gümüş paranın değerini aşırı derecede düşürdü ve Türk ticaret malları Avrupa malları karşısında o kadar ucuzladı ki bu durum sürekli mali bir krize neden oldu (Lewis, 2015). Bu kriz karşısında Osmanlı çözülmesi giderek hız kazanmıştır. Aslında bu ekonomik ve askeri sorunlar Osmanlı modernleşmesinin temel dayanağını oluşturmuştur. Avrupa devletleri karşısında yaşanan toprak kayıpları Avrupa'nın askeri üstünlüğünün kabul edilmesine neden olmuştur. Bununla beraber ekonomik çöküşün devlet adamları üzerinde meydana getirdiği kaygı Osmanlı reformlarının arkasındaki itici güç olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'nın modernleşme çabası, gönüllü bir tercihin sonucundan ziyade, tam aksine ülkenin parçalanmasını durdurmak, dış koşulların dayattığı sorunlardan kurtulmak ve Batı karşısında ayakta kalabilmek amacını taşıyan stratejik bir duruştur (Duman, 2008).

Yine Osmanlı yönetimi ve toplumunun gerek kültürel düzeyde, Batı'da yaşandığı gibi bir Rönesans, Reformasyon veya Aydınlanma hareketinin yaşanmamış olması, gerekse zihinsel gelişmelere yön verecek bir kültür devriminin olması Osmanlı'nın geri kalmışlığına neden olarak gösterilmiştir (Duman, 2008). Osmanlı, 18. yüzyıldan önce Hıristiyan fikirlerini ve medeniyetini reddetmiştir. Ancak Avrupa'dan birçok şeyi taklit ederek, kendine uyarlamıştır. Nitekim Avrupa'dan Cihat anlayışı çerçevesinde kafirlerle savaşmak için ateşli

silahları almayı makbul görürken, matbaa ve sanat İslam'ın toplumsal dokusuna zarar vereceği endişesi ile makbul görülmemiştir (Lewis, 2015).

Gerçekten de yükselme devrinde, Osmanlı yöneticileri kendi uygarlıklarını Batı'dan üstün saydıklarından Batı'nın "model" olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. Osmanlı'nın Batı'yı bilinçli bir şekilde model olarak 18. yüzyılda izlemeye başladığı kabul edilmekle birlikte Batı'nın Osmanlı üzerindeki asıl etkisinin 19. yüzyılda başladığı düşünülmektedir. Çünkü 19. yüzyıla gelinene kadar Osmanlı kendi iç dinamikleriyle ve toplum yapısının gerçekleri içerisinde modernleşmeye çalışmıştır. Ancak bu dönem ile birlikte Avrupa'da ortaya çıkan bilimsel ve ideolojik fikirler ile teknolojik ve maddi kültür Osmanlı'yı iyice etkilemiş ve Osmanlı Batı'nın üstünlüğünü mutlak olarak kabul etmek zorunda kalmıştır (Bilgin, 2015).

2.1- Osmanlı Dönemi Modernleşme Hareketleri

Geleneksel Osmanlı düzeninin bozulduğunun ilk görüldüğü zamandan itibaren, geleneksel düzene tekrar dönmek için küçük çaplı bazı ıslahatlar yapılmıştı. Avusturya liderliğindeki Kutsal İttifak Devletleri ile yapılan savaşların kaybedilmesi sonucu imzalanan Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile büyük toprak kayıpları yaşaması ve geleneksel düzene tekrar dönme görüşünün yetersizliğinin anlaşılması ile Batı yöntemlerini alma düşüncesi ortaya çıkmıştır.

1718 yılında Pasarofça Antlaşmasının imzalanması ile başlayan bu barış dönemine Lale Devri adı verilmiştir. 1718-1730 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunan Damat İbrahim Paşa, asal olarak ilk reform hareketlerinden sorumlu kişi olmuştur. Barış antlaşması sonrası 1721 yılında Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi uygarlık ve eğitim vasıtalarını inceleyerek, Türkiye'de uygulanabilir olanları rapor etmesi için büyükelçi olarak Paris'e gönderdi. Bu durum saray çevresinde kısa süreli bir Fransız modası yarattı. Bu dönemde mimaride, sanatta ve kültürde birçok önemli gelişme sağlandı. Yeni mimari eserlerin vücuda getirilmesi yanı sıra birçok fabrika da bu dönemde açılmıştır (Lewis, 2015).

Bu dönemdeki en önemli gelişme hiç şüphesiz matbaanın kurulmasıdır. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu olan Said Çelebi, babası ile beraber gittiği Fransa'da matbaayı görmüş ve matbaacılığa karşı içinde bir ilgi uyanmıştı. Türkiye'ye dönünce Sadrazam'ın desteğini alarak İbrahim Müteferrika ile beraber matbaayı kurmaya çalıştı. Nihayetinde 1727 yılında Padişah'ın fermanı ile ilk Türk matbaası kurulmuş oldu. Ancak matbaa Avrupa'daki etkisini Osmanlı'da pek gösteremedi. Bununla birlikte matbaa sayesinde az miktarda da olsa Batı kaynaklı bilgiler, Müslüman ilim dünyasına yayıldı (Lewis, 2015).

Bu kısa süreli barış dönemi 1730 yılında İran ile yapılan savaş ile son buldu. Osmanlı Devleti'nin İran karşısında aldığı ağır yenilgi ve halkın ekonomik sıkıntı içinde iken elit kesimin şaşaalı bir yaşam sürmesi İstanbul'da tarihe Patrona Halil İsyanı olarak geçen bir halk isyanının başlamasına neden oldu. İsyan sonrası 1730 yılında Lale Devri sona erdi.

17. yüzyılda Osmanlı egemenliğinin yayılı olduğu alanın teknolojik düzeyi ile Avrupa'da 17. yüzyıl sonunda erişilen düzey arasında doldurulması güç bir uçurumun meydana gelmiş olması, bu uçurumu kapatmakta Osmanlı maliye ve devlet ekonomisinin yetersiz kalmasıdır. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'ya yayılmış hale gelen yeniçeri küçük esnaf partisine ilâve olarak, taşralarda merkezdeki padişah sarayının, yönetici tabakasının yetkilerini paylaşmak davasına kalkacak olan derebeyliğin gelişmeye başlaması nedeniyle bu ilk ıslahat hareketleri başarısız olmuştur (Berkes, 2003).

19. yüzyıla gelindiğinde, III. Selim (1789-1807)'in tahta geçmesi ile beraber Osmanlı Devleti'nde köklü bir modernleşme ihtiyacı hissedilmiştir. III. Selim tahta geçtikten hemen sonra, devlet büyüklerinden, ordu bürokrasisinin görevli ya da görevsiz ileri gelenlerinden, ulemadan kurulu bir Meşveret Meclisi topladı. Padişahın huzurunda gerçekleştirilen uzun tartışmalardan somut bir reform programı çıkmamakla beraber eskiden yapılan benzerlerinde

olduğu gibi, konuşmaların toplandığı nokta geleneksel Osmanlı örgütlerini bozuluştan önceki özgün durumlarına döndürme tezi olmuştu. Bununla birlikte padişahın, zamanın iki yüze yakın ileri gelenini reform projeleri hazırlamak için görevlendirmesi, düşüncelerinde tam bir özgürlük olacağını, bunlardan ötürü kimsenin cezalandırmayacağını bildirmesi reform çalışmalarının başlamasında etkili olmuştur. Projeler bütün halinde incelendiği ortak nokta olarak hepsi de askerlik alanında gerekli reformların yapılması önerisinde bulunmuşlar ancak yöntem konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (Berkes, 2003). Bu nedenle III.Selim dönemi yapılan reformların ağırlığı ordunun modernleşmesi yönünde olmasına rağmen bu yenilikler zamanına göre küçümsenmeyecek nitelikte yeniliklerdir. III.Selim tarafından başlatılan bu yenileşme hareketleri "Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen)" olarak adlandırılmıştır.

Fransa'da getirilen subay ve aydınların desteğinin alındığı bu reform çabaları büyük oranda başarılı olmasına rağmen yeniçeri, ulema ve ayanların tepkisine neden olmuştur. Nitekim ulema ve ayanların desteği ile 1807 yılında yeniçeriler tarafından çıkarılan Kabakçı Mustafa İsyanı reform çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur.

III. Selim, aynı zamanda idari, adli, mali ve siyasi reformları gerçekleştirme yönündeki çabasıyla da, büyük çapta reformlar tasarlamış ilk Osmanlı padişahı olarak kabul edilmektedir. III. Selim, bu açıdan hem Osmanlı modernleşmesinin başlangıcını oluşturan ıslahatları başlatması hem de kendisinden sonraki reform çabalarının kurumsal alt yapısını oluşturması açısından önemli bir süreci başlatmıştır. III.Selim'in başlattığı reform politikaları, her ne kadar başarıya ulaşmamışsa da Osmanlı'nın artık geri dönüşü olmayan Batılılaşma süreci böylece başlamıştır (Duman, 2008).

III.Selim'den sonra tahta çıkan II. Mahmut dönemi (1808-1839) batılılaşma tarihinde yeni ve ayrı bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde yapılan modernleşme çabaları; beliren sosyal temayüller ve tesirler göz önünde bulundurularak yapılmaya çalışılmıştır. Fakat daha önceki modernleşme çabalarının bir devamı olarak görülmüştür. Osmanlı bu devirde Batı devletlerinin ve ayanların baskıları nedeniyle mecburi ve zorunlu modernleşme istikametine girmiştir (Fidan, v.dğr., 2011).

Bu dönemde, II.Mahmut ile ayanlar arasında 1808 yılında Sened-i İttifak'ın imzalanması önemlidir. Bu anlaşma ile beraber padişah ilk kez yetkilerini sivil ve bürokrat bir elitte paylaşmaya razı kılınmış ve vergiler konusunda ayanların görüşü alınarak vergi miktarının belirlenmesi kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra padişah, ayanları tanıdığını ve onlara dokunmayacağı konusunda, ayanlar ise padişaha itaat edecekleri ve isyan çıkması durumunda yardım edecekleri hususunda birbirlerine söz verdiler (Bilgin, 2015).

II.Mahmut dönemindeki en önemli reform, yapılan her yeniliğe konumlarını kaybedecekleri endişesi ile karşı çıkan Yeniçeri Ocağını 1826 yılında halkında desteğini alarak kaldırmış olmasıdır. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile kendilerini şeriata muhafızı olarak gören yapılan reformlara şeriata aykırı olduğu gerekçesi ile muhalefet eden ve her fırsatta yeniçerileri isyan için kullanan ulemada bu büyük güçten mahrum kalmıştır (Lewis, 2015). Böylece II.Mahmut yeniliklerin önündeki engelleri bir bir devre dışı bırakmıştır. Nitekim 1826'da yeniçerilerin ortadan kalması ve 1839'da II.Mahmut'un ölümüne kadar olan bu kısa sürede çok önemli reformlar hayata geçirilmiştir.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasının hemen ardından Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulmuş ve talim için Prusya'dan subaylar getirilmiştir. Bunun yanında Yüksek Harp Okulu ve Tıp Okulu da kurulmuştur. Sadrazamlık makamının yerine başvekkâletlik kurulmuş ve padişah, veziriazam ve şeyhülislam arasında toplanmış olan yetkiler vekâlet birimlerine dağıtılmıştır. Bunun yanında valilerin merkeze olan bağlılıklarını artırmak için valiler maaşa bağlanmış ve giderlerinin vilayetten karşılanmasının önü alınmıştır. Bu dönemde ayrıca halkın hükümetle olan irtibatını sağlamak üzere muhtarlıklar kurulmuştur. Aynı zamanda yeni kurulan orduya gelir sağlamak amacıyla nüfus ve mal sayımı bu dönemde yapılmıştır. Bu sayım üzerine de herkes geliri ile doğru orantılı olarak

vergi mükellefi olmuştur. Bu dönemde posta teşkilatını da kurulmuş olan II. Mahmut, kılık kıyafet konusunda da büyük yeniliklere girişmiştir. Önceleri kavuk giyme zorunluluğu kaldırmış olan padişah, sonradan giyim kuşam meselesinin suiistimale uğraması sebebiyle devlet memurları ve askerler için fes giyilmesi zorunlu getirmiştir. Eğitim alanında da birçok yeniliklere imza atmış olan II. Mahmut ilkokulu okumayı zorunlu hale getirmiş ancak bu zorunluluk İstanbul'dan öteye gidememiştir. Bununla beraber İstanbul'un bazı yerlerinde ilkokul seviyesinde rüştiye mektepleri kurulmuş ve devamında okuyacaklar için Mekteb-i Ulum-i Edebiyye açılmıştır (Bilgin, 2015).

II. Mahmut, idari, adli, askeri, eğitim, sosyal alan başta olmak üzere çok boyutlu bir reform programı uygulamıştır. Sivil bir tabandan yoksun olarak asker ve bürokrat bir elit tarafından yapılmış olan bu reformların Osmanlı modernleşmesi açısından taşıdığı önem, kendisinden sonraki yeniliklere kapı aralaması ve geleneksel bir toplumsal yapıdan modern bir topluma doğru giden yolu açmış olmasıdır. Ancak köklü bir değişim yanlısı olması ve bu anlamda önemli ıslahatlara girişmesine karşın II. Mahmut, tıpkı III. Selim gibi reformlarını hayata geçirmede pek başarılı olamamıştır (Duman, 2008).

19. yüzyıldaki Osmanlı modernleşmesi adına ortaya çıkmış olan gelişmelerin en önemlilerinden bir tanesi Tanzimat Fermanıdır. Tanzimat Dönemi (1839–1876) Osmanlı modernleşme sürecinde bir kırılma evresi, bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Tanzimat Dönemi, ödünsüz bir Batılılaşma projesi olarak nitelendirilebilir. Bunun nedeni altı yüzyıllık bir imparatorluğun dayandığı ontolojik ve epistemolojik altyapı ve bu altyapı üzerinde yükselen kurum ve değerler, bu dönemde hayata geçirilen reformlarla bütünüyle ortadan kaldırılmıştır (Duman, 2008).

Osmanlı Devleti 19.yüzyılın ortalarına doğru, içte ve dışta maruz kaldığı sıkıntıları atlatabilmek için Avrupalı devletlerin desteğini almak istemişti. Batılı devletler, Mısır sorunu vesilesiyle Osmanlı Devleti'nin iç ve dış işlerine sürekli olarak karıştıkları gibi, diğer taraftan da, devletin sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyan Ortodoksların korunması gereğiyle sık sık beliren Rus tehlikesini kırmak amacıyla Tanzimatın ilan edilmesinde etkileri rol oynamışlardır. Bir yandan devletin varlığını sürdürebilmek için geniş kapsamlı ve köklü reformlara duyulan ihtiyaç, diğer yandan Avrupa devletlerinin Hıristiyan halkı bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışması, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini sağlamıştır (Fidan, v.dğr., 2011).

Bu ferman ile beraber Osmanlı'da ilk kez bir padişah kendi isteğiyle kendi otoritesini sınırlamıştır. Yine bu ferman ile beraber, o güne kadar hep üstün tutulan Müslüman tebaa, Hıristiyanlarla eşit vatandaşlar olarak görülmüştür. Devlet ise ortaya koyacağı kanunlar ile beraber vatandaşların haklarını koruyacağını ve herkesten önce bu kanunlara kendisinin riayet edeceğini taahhüt etmiştir (Bilgin, 2015).

Tanzimat Fermanı, bu açıdan sadece azınlık ve Gayri Müslimlerin haklarını garanti altına alan anayasal bir metin değildir, aynı zamanda geleneksel bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın modern bir toplumsal yapıya geçmesinin de göstergesidir. Osmanlı, Tanzimat reformuyla geleneksel ve patrimonyal bir yönetim tarzından ussal, yasal ve hukuksal bir yönetim biçimine geçmiştir. Osmanlı modernleşmesinin önemli bir evresini oluşturan Tanzimat Dönemi reformları, tıpkı II. Mahmut'un ıslahatları gibi üstten ve dış dinamiklerin dayatmasıyla yapıldığı için kültürel bir yabancılaşmaya yol açan sonuçları da beraberinde getirmiştir (Duman, 2008).

II. Abdülhamit (1876-1909), Avrupa devletlerinin "hasta adam" yakıştırmalarını yaptığı Osmanlı Devleti'nin, son nefeslerini verdiği bir dönemde çeşitli şartlar altında tahta çıkmıştır. Abdülhamit'in sultan olması ile Mithat Paşa başkanlığında bir komisyon yeni Anayasa yapma çalışmalarına başladı. Çalışmalar sonunda hazırlanan taslak Sultan Abdülhamit'in çeşitli tereddütleri nedeniyle meclise geri gönderildi. Taslak üzerinde padişahın haklarının korunması ve yetkilerinin artırılması şeklinde yapılan yeni düzenlemeler ile Anayasa metninin

Sultan Abdülhamit tarafından kabul edilmesinin ardından 23 Aralık 1876 yılında Kanun-i Esasi törenle ilan edildi (Georgeon, 2016).

Tıpkı Tanzimat ve Islahat Fermanı'nda olduğu gibi Kanun-i Esasi de Batılı devletlerin baskısı ve iç dinamiklerin etkisiyle kabul edilmiştir. Nitekim Sultan Abdülhamit Kanun-i Esasiyi kabul ederek, Avrupalıların reform bahanesi ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesini engellemeyi, Rusya'ya karşı ufukta beliren savaşta Batı'nın desteğini almayı ve kendinden önceki sultanı destekleyenlerin düşmanlığını yumuşatarak, tahta çıkış koşullarına meşruiyet kazandırmayı hedeflemiştir (Georgeon, 2016).

Her ne kadar Kanun-i Esasi Osmanlı tarihinin ilk anayasası olarak kabul edilse de, padişahın yetkileri konusunda herhangi bir kısıtlamaya gitmemiş, padişah icraatlarında yasama organına karşı sorumlu tutulmamış ve bakanları atama ve azletme yetkisi ile donatılmıştır. Bu nedenle Kanun-i Esasi'nin tam bir anayasa olduğunu söylemek pek doğru olmayacaktır (Bilgin, 2015).

Nitekim II. Abdülhamit, 19 Mart 1877'de açılan meclisi, Anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını (93 Harbi) neden göstererek 13 Şubat 1878 yılında dağıttı ve böylece birçok yazar tarafından adına İstibdat denilen ve 30 yıl sürecek olan II. Abdülhamit dönemi başlamış oldu (Lewis, 2015).

Birçok yazar tarafından hüküm sürdüğü döneme İstibdat Dönemi, kendisine de Kızıl Sultan yakıştırmaları yapılsa da, II. Abdülhamit, modernleşmeyi bir zaruret ve vakıa olarak benimsemiş bir padişahı. Modernleşme çalışmalarına engel olmadığı gibi yaptığı reformlarla da modernleşmenin hızlanmasında öncü rol oynamıştır (Fedayi, 2012).

93 Harbi sonrası ülkede barışın sağlanması ile zihni biraz serbest kalan Abdülhamit, idari, adli, askeri, ekonomik ve eğitim başta olmak üzere her alanı kapsayan geniş bir ıslahat planı başlattı. İhtiyatlı ve planlı bir yenileşme hareketinden yana olan Abdülhamit, "Eğer bizde bazı ıslahatlar kabul edilecekse, memleketin hakiki şartları göz önünde tutularak yapılmalıdır" (Georgeon, 2016) diyerek belki de modernleşmeyi en doğru anlayan Osmanlı padişahı olmuştur.

II. Abdülhamit döneminde, özellikle eğitim alanında önemli reformlara imza atılmış ve bu reformlar daha çok Anadolu üzerinde yoğunlaştırılmıştır. En etkileyici başarı ise yükseköğretim alanında gerçekleşmiştir. Hem okul sayısı hem de öğrenci sayısı ciddi artışlar göstermiştir. Özellikle İslam dünyasının gerçek anlamda ilk modern üniversitesi kabul edilen İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) bu dönemde açılmıştır (Lewis, 2015). Bunun yanında, II. Abdülhamit döneminde sadece eğitim reformları ile yetinilmemiş sağıktan bilime, ticaretten maliyeye, askeriyeden ulaşımaya kadar birçok alanda yenilikler birbiri arkasından ortaya konularak devletin modernleşmesi sağlanmıştır.

Bununla birlikte 1908 yılında Makedonya'da bazı genç subaylar (İttihat ve Terakki Cemiyeti), Osmanlı İmparatorluğu'nda Abdülhamit'in istibdat rejimi tarafından otuz yıldır askıya alınmış meşruti düzeni geri getirmek, imparatorluğun dağılmasını ve parçalanmasını önlemek ve modernleşmesini sağlamak amacıyla harekete geçtiler (Georgeon, 2016). Bu duruma Sultan Abdülhamit karşı çıksa da nihayetinde askeri darbe tehdidi altında 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan etmek zorunda kalmıştır. Ancak meclisin açılmasında en büyük etkiye sahip olmalarına rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı tam olarak ele geçirememiştir. Nihayetinde 13 Nisan 1909'da Türk siyasi tarihi açısından çok önemli bir olay vuku bulur. Tarihe 31 Mart Olayı olarak geçen isyanı bastırmak için İttihatçılar tarafından oluşturulan Hareket Ordusu İstanbul'a gelir. Hareket Ordusu çok kısa sürede isyanı bastırır ve II. Abdülhamit isyanın sorumlusu gösterilerek tahtan indirilir. Böylece Osmanlı'yı yıkılış sürecine götürecek İttihat ve Terakki Cemiyeti egemenliği başlar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin modernleşme anlayışı, II. Abdülhamit'in benimsediği İslami çizgiden ayrılarak, III. Selim'in başlattığı laiklik temeline dayandırılmıştır. Ayrıca

önceleri Osmanlıcılık fikri üzerinde siyaset yapmışlar ancak Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi ile beraber milliyetçi bir siyaset anlayışını benimsemişlerdir.

Başka bir şekilde ifade edecek olursak, toplumda belli sınıfların temsilcilerinden ziyade bizzat halk iradesinin temsilcileri olarak sahneye çıkan İttihatçılar, batılılaşma yönündeki yenilikleriyle seküler ve milliyetçi bir resmi devlet ideolojisini yarattılar. Yaratılan bu laik ve milliyetçi ideoloji Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin temel referans noktası olmuştur. İttihatçılar halk idaresinin temsilcileri olduklarını iddia etmelerine karşın demokratik ve sivil bir toplum yaratma girişimlerine karşı çıkmalar, hatta çoğu zaman eleştirdikleri Abdülhamit'in istibdat döneminden daha ağır politikalar uygulamışlardır (Duman, 2008).

2.2- Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Hareketleri

Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketlerinin temel karakteristiğine bakıldığında, öncelikle İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğinde hareketler olduğunu söylemek yanlış olmaz. İttihat ve Terakki döneminde oluşturulan merkezîyetçi, milliyetçi, bürokratik, laik ve pozitivist modernleşme anlayışı Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından aynen benimsenmiştir. Bununla da kalmamışlar, toplumsal, siyasal, kültürel ve eğitim alanında gerçekleştirdikleri köklü değişikliklerle topyekûn bir batılılaşma mücadelesini de başlatmışlardır (Bilgin, 2015).

Cumhuriyet döneminin kurucu iradesi, her ne kadar reddi mirasta bulunarak yeni bir devlet olduğu iddiasından hareketle kendisini meşrulaştırmaya çalışmışsa da bu konuda pek inandırıcı olamamıştır. Çünkü Cumhuriyet'in tarihsel, toplumsal ve düşünsel arka planını, Osmanlı toplumunun değerleri ve kurumları oluşturmuştur. Bununla birlikte kurtuluş mücadelesi sonucunda, yeni bir tarih, yeni bir dil, yeni bir ideoloji, yeni bir hukuk, vb. unsurlarla kendilerini var etmeye çalışmışlardır (Duman, 2008). Bunun için özellikle siyasi arenada geleneksel anlayıştaki muhalefeti tamamen ortadan kaldırmış, böylesi hareketlerin tekrar ortaya çıkmaması ve modernleşmenin daha çabuk olması adına geleneksel anlamdaki kültürel kodları tamamen değiştirerek yepyeni bir kültür ortaya koymaya çalışmışlardır. Aslında Cumhuriyetçiler (M. Kemal ve arkadaşları) ile Muhalifler (Kazım Karabekir ve arkadaşları) arasında Türkiye'nin çağdaş bir Batı toplumu haline dönüştürülmesi hususunda bir ihtilaf yoktu. Farklılık, daha ziyade modernlik algısı ve modernleşme yöntemi konusundaydı. Cumhuriyetçiler, modernleşmeyi özünde bir kültürel değişim hamlesi olarak anladığı halde, Muhalifler, Batı'nın bilim ve teknolojisinin alınmasına ve iktisadi yapıdaki değişime öncelik veriyor, bunun yanı sıra kültürel değişimi bireylere ve toplumun iradesine bırakılmasını savunuyordu (Söğütü, 2010). Nihayetinde bu mücadeleyi Cumhuriyetçiler kazanmış ve modernleşmeyi, tıpkı selefleri gibi yukarıdan aşağıya devlet ve seçkinler eliyle tepeden inme bir yöntemle, yasalar ve kanunlar yoluyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu durum yöneten ve yönetilen arasında uçurum oluşmasına neden olmuş ve yansımaları günümüzde dahi görülen birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Muhalif kadronun tasfiye edilmesi, 1950 yılına kadar yönetimde tek partinin egemen olmasını sağlamış, halk egemenliğinin biçimsel düzeyde kalmasına neden olmuş ve Türkiye'de demokrasinin kökleşmesini engellemiştir. Türkiye'nin demografik yapısının gereği nüfusunun önemli bir bölümünün muhafazakar anlayışta olması, o eğilimdeki partileri iktidara taşımış, iktidarı kaybeden ve kendilerini ülkenin sahibi olarak gören elit ve askeri sınıfın darbeler yapmasının da önünü açmıştır.

Cumhuriyet dönemi, kendinden önceki dönemlerde olduğu gibi modernleşme noktasında en büyük ağırlığı eğitim konusuna vermiştir. Bu noktada radikal bir adım sayılacak olan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile beraber Osmanlı döneminden kalan eğitimdeki ikilik meselesi ortadan kaldırılarak bütün eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır ve

Batı tarzı eğitim anlayışı benimsenmiştir (Bilgin, 2015). Bunun yanı sıra hukuk, ekonomi, kültür ve sanat alanında da birçok önemli reform hayata geçirilmiştir.

Kısaca Cumhuriyet döneminde birçok önemli modernleşme hareketi hayata geçirilmiş olsa da, yeniliklerin hayata geçirilmesinde kullanılan tepeden inme ve şiddete dayanan yöntem halkın olumsuz tepkileri ile karşılaşmıştır. Bu durum etkileri günümüzde de devam eden birçok siyasi, sosyal ve kültürel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3- OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİ İLE JAPON MODERNLEŞMESİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Asya'nın en doğusunda bulunan Japonya ile en batısında bulunan Osmanlı Devleti'nin birbirlerine bakışları hep olumlu olmuştur. Özellikle Japonya'nın Batı'nın oldukça dışında olmasına rağmen modernleşme ve dünya devleti olma yolunda kat ettiği mesafe Türk devlet yöneticilerinin ve aydınlarının dikkatini çekmiştir.

"Batılılaşmadan modernleşmek mümkün müdür?" sorusuna Türk düşünürleri Batı dışı bir modernleşme yönteminin mümkün olduğunu ve bunun ideal tipi olarak Japonya örneğini vermişlerdir. Özellikle Japonya'nın 1905'te kazandığı Rus Savaşı, Japonya'nın bu tarihten itibaren büyük bir merak ve saygıyla izlenmesine neden olmuştur. Böylece Japonya, Osmanlı-Türk modernleşmesi için Batı modernleşmesi dışında alternatif bir modelin mümkün olabileceğine dair düşüncenin oluşmasını sağlamıştır (Aksakal, 2012).

Osmanlı-Türk modernleşmesi ile Japon modernleşmesinin birçok ortak yönünün olduğunun kabulü, hem Japonya hem de Japon modernleşmesi için eksik/yanlış düşünce ve algıları da beraberinde getirmiştir. Çünkü ne Japon kültürü korunarak günümüze kadar gelmiştir ne de Japon modernleşmesi Batı modernleşmesinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. İtiraf etmek gerekirse bende aynı yanılginın içindeyim. Nitekim beni bu alanda araştırma yapmaya yönlendiren sebepte bu yanılgi olmuştur. Bu noktada şunu belirtmekte fayda vardır ki, küreselleşme günümüzde saf tek bir millete ait kültür yapısı bırakmamıştır. Bunu söylerken bütün kültürlerin değiştiğini söylemek gibi bir kastım yok. Benim dile getirmek istediğim, toplumlar etkileşim halindedir. Bu nedenle her toplumun birbiri ile alış veriş yapması sonucu birçok kültürel değişimi yaşaması kaçınılmazdır.

Bunun yanı sıra Japon modernleşmesi ile Osmanlı-Türk modernleşmesinin başlama sebepleri birbirlerinden çok farklıdır. Bu bağlamda Osmanlı-Türk ve Japon modernleşmesini benzer argümanlar çerçevesinde kıyaslamamızın ve başarılı ya da başarısız diye kesin bir sonuca varmanın doğru olmadığı kanaatindeyim.

Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllar boyunca merkezî konumda bulunan coğrafyası, üç kıtaya yayılmış ülkesi ve son derece çok kültürlü, çok renkli etnik kimliği ve çok sayıda dinî unsuru bünyesinde barındıran tabiri caizse "Birleşmiş Milletler" benzeri bir devlettir. Japonya ise çok eski zamanlardan beri birlikte yaşayan, ortak bir dile, aşağı yukarı aynı geleneklere ve homojen bir kültüre sahip bir millet tarafından oluşturulmuş ve yüzyıllarca Batı dünyası tarafından varlığından bile haberdar olunmayan bir adalar ülkesidir (Çalışır, 2015).

Yine Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu günden beri sürekli olarak uluslararası ilişkilerde etkin rol oynamıştır. Avrupa devletleri ile sayısız anlaşmalar yapmış, Avrupa devletlerinin krallarına taç giydirmiş ve tarihe yön vermiştir. Japonya ise adalar kümesinin dışına çıkmadan 250 yıl uluslararası alandan izole bir şekilde yaşamıştır (Çalışır, 2015).

Ayrıca Japonya'da uzun yıllar kast sistemi uygulanmıştır. Toplum samuraylar, köylüler, zanaatkarlar ve tüccarlar olarak dört sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflaşma çeşitli değişikliklere uğrasa da günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Osmanlı'da ise buna benzer bir toplumsal sınıflandırma olmamıştır. Bilindiği gibi uygulanan devşirme sistemi ile etnik ve

dini kimliği ne olursa olsun, ülkenin en ücra köşelerinden alınıp yetiştirilen birçok kişi devlet yönetiminin her kademesinde yer almıştır (Aksakal, 2012).

İşte bu nedenlerle iki ülke arasında tam anlamıyla karşılaştırma yapmak ve Japon modernleşmesi başarılı, Osmanlı-Türk modernleşmesi başarısız demek bizce çok doğru bir yargı olmasa gerek. Bununla birlikte iki ülkenin uyguladığı modernleşme politikalarının tutarlılığının ve başarılı olup olmadığının analizi yapılabilir.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda var ki iki toplumda modernleşmeyi farklı şekilde adlandırmışlardır. Modernleşmeyi Türkler "Batılılaşma" olarak adlandırırken Japonlar "Endüstrileşme" olarak adlandırmışlardır. Bu adlandırma neden önemlidir? Çünkü yapılacak işin esası ve hedefi bu adlandırma çerçevesinde ortaya konmuştur. Yani başka bir anlatımla Türkler yapacakları işin ismini koyarken bile hata etmişlerdir (Turgut, 1985).

Modernleşmeyi Batı'ya benzemek olarak gördükleri için Batı gibi giyinmekle ve Batı kurumlarını olduğu gibi kabul etmekle modernleşmenin gerçekleşeceğine inanmışlardır. Batıda meydana gelen yeniliklerin temel felsefesine bakmadan sorgusuz ve sualsiz bir şekilde ülkelerine getirmişler ve tepeden inme bir anlayışla modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Ayrıca Türkler Batı ve Batılılaşma yolunda ilerlerken, Batıya hep tarih boyu siyasi olarak istikrarsız Fransız penceresinden bakmışlar ve Batı diye alınan şeyler hep Fransa'dan alınmıştır. Bunda hiç şüphesiz dönemin padişahlarının Fransız hayranı olmalarının büyük etkisi olmuştur (Turgut, 1985). Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa eden siyasi fikir de Fransa'dan etkilenmiş, devletin inşası ve yapılan inkılaplar Fransız kültürü, Fransız düşüncesi ve Fransız Devrimi temel alınarak yapılmıştır (Fedayi, 2012).

Japonlar ise, yapacakları işin adını doğru şekilde koyduklarından hedeflerini ve metodlarını da doğru tespit etmişlerdir. Böylece Endüstrileşmeyi gerçekleştirmek için Batı'nın bilim ve fennini benimsemişlerdir. Batı'nın değer ve kurumlarını ise kendi toplum yapılarına uyarlayarak içselleştirmişlerdir. Japonlar Endüstrileşmeye genel olarak istikrarlı olan İngiltere penceresinden bakmışlar ve nitekim ulaşmak istedikleri hedeflere de ulaşmışlardır (Turgut, 1985).

Japonya'yı modernleşme sürecine götüren sebep 1854 yılında Amerikalı Komodor Perry'in zorlaması sonucu imzalanan Dostluk ve Ticaret Anlaşması olmuştur. Japonların bu ağır şartlar içeren kapitülasyon anlaşmasını imzalaması Batı egemenliğine girip yok olacakları korkusunu da beraberinde getirmiştir. Oluşan bu korku psikolojisi Japonlara iki seçenek sunmuştur; ya Batı'nın egemenliği kabul edilip Batı'ya tamamen teslim olunacak ya da endüstrileşerek Batı'nın bilim ve teknolojisini tatbik edilecekti. Nitekim Japonlar ikinci seçeneği seçmişler ve Japonya'yı Japonya yapan sürecin önünü açmışlardır. Meiji Döneminin sonlarında doğru ise İngiltere'nin desteği ile 1911 yılında kapitülasyonları kaldıran ilk ülkelerden biri olmuşlardır.

Osmanlı tarihinde birçok Avrupalı devlete çeşitli ekonomik ayrıcalıklar verilmiştir. Hiç şüphesiz bu ayrıcalıkların verilme nedeni ekonomik olmaktan çok siyasi sebeplere dayanmaktadır. İlk başlarda oldukça önemli kazanımlar sağlayan bu ayrıcalıklar zamanla sürekli hale getirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Ancak Osmanlı'yı asıl etkileyen 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma Osmanlı sanayi, mali ve ekonomik yapısına ağır bir darbe indirmiştir (Aksakal, 2012).

Batı devletlerine verilen bu kapitülasyonlar devletin yıkılışına kadar devam etmiş ve Osmanlı toplumunda Japonya'da ki gibi bir korku ve panik yaratmamıştır. Bizce bunun sebebi Osmanlı'nın kendi uygarlığını, devlet ve ekonomik yapısını, Batı'dan üstün görmesidir. Nitekim bilindiği gibi Batı'nın üstünlüğü kesin olarak ancak 19. yüzyılda kabul edilmiş ve Batı bu dönemden itibaren model olarak izlenmeye başlanmıştır (Mardin, 2012).

Hem Osmanlı-Türk modernleşmesi hem de Japon modernleşmesi yönetici elitler tarafından tepeden inme bir anlayışla halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak Japon yönetici elitlerinin bazı reformları halk arasında kabul edilmemişse de bazı reformlar için halk yöneticileri cesaretlendirmiştir. Osmanlı-Türk modernleşmesinde ise Batı'da pozitivist bir eğitimden geçmiş asker ve sivil bürokratlar tarafından dayatılan reformlar baskılar sonucu halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Cumhuriyet Döneminde yapılan inkılaplar halka, İstiklal Mahkemeleri ve Takrir-i Sükun Kanunu uygulamaları ile baskı boyutundan şiddet boyutuna geçilerek benimsetilmeye çalışılmıştır (Fedayi, 2012). Bu durum yöneticilerle yönetilenler arasında uzun yıllar kopukluk yaşanmasına neden olmuştur.

Ayrıca modernleşme konusunda Japon yönetici elitleri, Osmanlı yöneticilerine kıyasla çok daha kararlı olduklarından köklü bir modernleşme politikasını hayata geçirmişlerdir. Osmanlı-Türk modernleşmesinin özünde ise, imparatorluğun eski parlak günlerine dönme düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle yönetim, ordu, ekonomi ve mali alanda ki bozulmalar araştırılarak, ıslahatlar ile tespit edilen aksaklıklar giderilmeye çalışılmış, bozulan kurumlar Cumhuriyet dönemine kadar tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Yani modern kurumların yanında geleneksel kurumlarda muhafaza edilmiştir (Aksakal, 2012).

Kısaca Japon modernleşmesi, sınırlı olsa halkın desteğine dayanan, yüzü tamamen geleceğe dönük, devrimci bir nitelik taşır. Osmanlı-Türk modernleşmesi ise "yıkım yılı olarak kabul edilen 1922-1924 yıllarına" (Fedayi, 2012) kadar geçmişteki parlak günlerin geri gelmesi için yüzü geçmişe dönük, devrimci olmayan, onarıcı bir niteliğe sahiptir.

Japon modernleşmesinin, Osmanlı-Türk modernleşmesinden en büyük farklarından biri de 1868 yılında yeni bir iktidar sınıfının yönetime geçmesidir (Çalışır, 2015). *(Bu tarihe kadar Kyoto'da sarayda yaşayan İmparator (Tenno) ülkenin birliğini temsil etmektedir. Siyaset üstü olan İmparatorun rolü seremonilerde halkın karşısına çıkan sembolik bir figür olarak gözükmektedir. Japonya'da sürekliliğin sembolü olarak kabul edilen İmparator ailesinin bin yılı aşan tarihinden bahsedilmektedir. Japon tarihinin dönemlendirilmesi bir imparatorun tahtta kaldığı süreye göre yapılmaktadır. Kutsallığı olan Tenno (Güneşin neslinden gelen Tanrının oğlu ve dolayısıyla Tanrı) Japonya'da düzenin, iktidarın meşruiyet, Japonların yaşam kaynağı ve hayatın anlamı sayılmaktadır. Meiji İktidarı ile birlikte İmparator siyasi bir nitelik kazanmıştır* (Büyükbaş, 2003). 1868 yılına kadar Şogunlar tarafından yönetilen Japonya'da, İmparator Mutsuhito'nun tahta geçmesi ile yönetim el değiştirmiştir. Böylece dini ve siyasi yetkileri olan İmparator Meiji (Mutsuhito) Japon modernleşmesinin öncüsü olmuştur.

Osmanlı-Türk modernleşmesinde ise 1923 yılına kadar yönetimde Osmanlı Hanedanı bulunmuştur. 1922 yılında Saltanatın ilga edilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve akabinde 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devlet ise siyasi ve dini alanda yetkileri olan Hilafeti, Japonya'da olduğu gibi siyasi alanın içine almadığı gibi 1924 yılında ilga ederek, Hilafetin siyasi ve dini gücünü kullanmayı başaramamıştır.

Yine Japonya'da İmparator Meiji'ye, yöneticiler ve ordu koşulsuz itaat etmiş ve imparatoru sonuna kadar desteklemişlerdir. Böylece modernleşme hareketi kesintiye uğramadan devam etmiştir. Osmanlı'da ise yönetime geçen padişahlar, yöneticiler ve ordu üzerinde aynı otoriteyi kuramamışlardır. Bu nedenle padişahlar enerji ve zamanlarının büyük bir kısmını bu otoriteyi sağlamak için harcamıştır. Otorite sağlandığında ise her şeye en baştan başladığından reform hareketleri ilerlememiştir. Yapılan reformlara başta ulema ve yeniçeriler karşı çıktığından reformlardan istenilen başarı bir türlü sağlanamamıştır (Turgut, 1985).

Japon devlet yöneticileri, Japon köylüsünün durumunu çok iyi tahlil etmişler ve köylülere verilen ucuz kredilerle tarımın gelişmesini sağlayarak, tarımsal istihdamı artırmışlar, şehirlere göçü ve işsizliği de önlemişlerdir. Osmanlı'da ise Tımar Sistemi'nin

bozulması ile İltizam Sistemi'ne geçilmiş ancak ne tarımda ne de vergilendirmede arzu edilen gelişme sağlanamadığı gibi insanların şehirlere göç etmesi de önlenememiştir. Cumhuriyet Döneminde de sanayileşme ve tarımda Atatürk'ün şahsî tercihleri dışında devlet adamlarının rolü resmî devlet politikası dışında, neredeyse yok denecek kadar azdır. Nitekim 1929 Ekonomik Buhranı ile devletçi politikalar benimsenecek ve devletten bağımsız güçlerin ortaya çıkmalarını sağlayacak yöndeki girişimlerin önü kapatılacaktır. Dolayısıyla modern Japon sanayisinin ortaya çıkması için gereken sermaye birikiminin, tarım sektörünün gelişmesi neticesinde elde edildiğini ve Japonya'nın diğer Batı dışı modernleşme örneklerinden farklı olarak sanayileşmeye bizzat sermayesiyle katılıp büyük başarılar elde ettiğini söylemek mümkündür (Aksakal, 2012).

Son olarak, 1789 Fransız İhtilali'nden en ağır şekilde etkilenen devletlerin başında Osmanlı Devleti gelmektedir. Üç kıtada bulunan ülkesi ve neredeyse 72 milletten oluşan tebaası ile dev bir imparatorlukta etnik, dini ve dilsel farklılıkların sorun olarak ortaya çıkmasının önüne geçilememiştir. Batılı devletlerinin azınlık toplulukları kendi çıkarları doğrultusunda sürekli kışkırtması nedeniyle Osmanlı Devleti yüzlerce yıl azınlıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Enerjisini azınlık isyanlarına ve meydana gelen savaşlara harcaması bir tarafa girilen savaşlarda alınan ağır yenilgiler imparatorluğu çökme eşiğine getirmiştir. Bu durum Osmanlı modernleşmesinin en büyük engellerinden biri olmuştur. Japonya ise ulusal bütünlüğe ve homojen bir toplum yapısına sahip olduğu için bu tür olumsuzluklara muhatap olmamıştır. Bununla beraber Çin ve Rusya gibi büyük devletlerle girmiş olduğu savaşları büyük bir üstünlük sağlayarak kazanması uygulanan modernleşme politikalarının başarısını ispatlamıştır.

4-SONUÇ YERİNE

Osmanlı-Türk modernleşmesi, toplumsal süreç içinde ortaya çıkmamıştır. Çağın gerisinde kalınma endişesi ile modernleşme, yönetici kadrolarında bulunanlar tarafından halka zorla kabul ettirmeye çalışılan bir hareket olmuştur. Bu yönetici kadroları modernleşmeyi topyekün Batılılaşmak olarak algıladıklarından, sadece yönetsel anlamda yenilikler yapmakla kalmamışlar aynı zamanda halkın yaşam tarzını da değiştirmeye çalışmışlardır (Fidan, v.dğr., 2011). Bu durum toplumun yapılan reformları kabul etmemesi nedeniyle, sürekli bir eski-yeni çatışmasının yaşanmasına zemin hazırlamış ve modernleşmenin önündeki engellerden biri olmuştur.

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki; Osmanlı- Türk modernleşmesinde Batılılaşmadan neyin anlaşılması gerektiği, yapılacak reformların faydalı olup olmayacağı, Osmanlı gibi köklü bir medeniyete sahip bir topluluğa uyup uymayacağı gibi hususlara hiç dikkat edilmeden ve yapılacak reformlar detaylı bir incelemeden geçmeden Batı toplumlarındaki haliyle kopya edilmiştir.

Japonlar ise Batılılaşmanın anlamını çok iyi tahlil etmişler, yapacakları reformları kopya etmek yerine araştırmışlar, araştırırken öğrenmişler ve sonrada öğrendikleri şeyleri tatbik etmişlerdir. Batıdan aldıkları şeyleri yüzeysel boyutta bırakmamışlar, kendi kültürlerinin bir parçası gibi kabul ederek içselleştirmişlerdir.

Yöntem

Model

Bu makalenin yazımı aşamasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda gerekli araştırma ve kaynak taraması yapıldıktan sonra nitel veriler ışığında önce Japon modernleşmesi ele alınmış ve daha sonra Osmanlı-Türk modernleşmesi incelenerek iki modernleşmenin karşılaştırması yapılmıştır. Bu kapsamda önce Japon modernleşmesinin

tarihsel süreci ve yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Akabinde Osmanlı-Türk modernleşmesinin tarihsel süreci açıklanmıştır. Daha sonra elde edilen bilgiler ışığında iki modernleşmenin karşılaştırması yapılarak, Osmanlı-Türk modernleşmesinin neden başarısız olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Japon modernleşmesi örnek alınarak, Japon modernleşmesinin başarıya ulaşmasında kullanılan yol ele alınmıştır. Osmanlı-Türk modernleşmesinin neden başarısız olduğu bu doğrultuda açıklanmaya çalışılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması aşamasında imkanların el vermemesi nedeni ile herhangi bir saha çalışması yapılmamıştır. Bunun yerine kitap, tez ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Bu şekilde elde edilen bulgular ışığında karşılaştırma yöntemi ile iki modernleşme açıklanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Kaynaklardan elde edilen veriler ışığında elde edilen bilgiler sınıflanmış ve makale kaleme alınmıştır.

Bulgular

Yapılan araştırma ve inceleme sonucu elde edilen bulgular makale içerisinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Osmanlı-Türk modernleşmesi, toplumsal süreç içinde ortaya çıkmamıştır. Çağın gerisinde kalınma endişesi ile modernleşme, yönetici kadrolarında bulunanlar tarafından halka zorla kabul ettirilmeye çalışılan bir hareket olmuştur. Bu yönetici kadroları modernleşmeyi topyekün Batılılaşmak olarak algıladıklarından, sadece yönetsel anlamda yenilikler yapmakla kalmamışlar aynı zamanda halkın yaşam tarzını da değiştirmeye çalışmışlardır (Fidan, v.dğr., 2011). Bu durum toplumun yapılan reformları kabul etmemesi nedeniyle, sürekli bir eski-yeni çatışmasının yaşanmasına zemin hazırlamış ve modernleşmenin önündeki engellerden biri olmuştur.

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki; Osmanlı- Türk modernleşmesinde Batılılaşmadan neyin anlaşılması gerektiği, yapılacak reformların faydalı olup olmayacağı, Osmanlı gibi köklü bir medeniyete sahip bir topluluğa uyup uymayacağı gibi hususlara hiç dikkat edilmeden ve yapılacak reformlar detaylı bir incelemeden geçmeden Batı toplumlarındaki haliyle kopya edilmiştir.

Japonlar ise Batılılaşmanın anlamını çok iyi tahlil etmişler, yapacakları reformları kopya etmek yerine araştırmışlar, araştırırken öğrenmişler ve sonrada öğrendikleri şeyleri tatbik etmişlerdir. Batıdan aldıkları şeyleri yüzeysel boyutta bırakmamışlar, kendi kültürlerinin bir parçası gibi kabul ederek içselleştirmişlerdir.

Öneriler

Takdir edersiniz ki makalenin alanının kısa olması bu kadar geniş kapsamlı bir konunun her noktasına temas etmemizi ve ele almamızı kısıtlamaktadır. Bununla birlikte Japon modernleşmesinin siyasi ve ekonomik yönleri de ele alınarak daha ayrıntılı şekilde incelenmesi ülkemizin kalkınması yönünde örnekler oluşturabilir.

Kaynakça

- AKSAKAL Hasan, Japon ve Türk Modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme Gerçekten “Japon Mucizesi” vs. “Türk Usûlü” mü?, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:27, Yıl:2012.
- BELGE Murat, Militarist Modernleşme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- BERKES Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- BİLGİN Recep, TheJournal of Europe- Middle East Social Science Studies, Cilt:1, Sayı:2, 2015.
- BULUŞ Abdülkadir, Japona Kapitalizminin Kökenleri ve Osmanlı Devleti ile Bir Karşılaştırma, Divan İlmi Araştırmalar, Sayı:13, 2002.
- BÜYÜKBAŞ Hakkı, Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912), Bilimname (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) Cilt:3, Sayı:3, 2003.
- ÇALIŞIR Orhan, Osmanlı/Türkiye ile Japonya Modernleşmesinin Karşılaştırması, Prof. Dr. Selçuk Esenbel’le Söyleşi, Die Gaste, Sayı:38, 2015.
- DUMAN M.Zeki, Türkiye’de Modernleşme ve Liberal-Muhafazakâr Siyaset, Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir, 2008.
- FEDAYİ Cemal, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nasıl Geçildi?, Kadim Yayınları, Ankara, 2012.
- FİDAN Serdal, ŞAHİN Kamil, ÇELİK Fikret, Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi, Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, 2011.
- GEORGEON François, Sultan Abdülhamid, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- GEORGEON François, Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- KINCAL Ali, Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar, Derin Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve İnovasyon Dergisi, Sayı:6, 2016.
- LEWİS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 2015.
- MARDİN Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- ROSKİN Michael, Çağdaş Devlet Sistemleri, Adres Yayınları, 2009.
- SAT Nurullah, Türk Basımında Japonya (1939-1945), Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011. (<http://www.academia.edu/>)
- SÖGÜTLÜ İlyas, Cumhuriyet Türkiye’sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:1, Sayı:19, 2010.
- TURGUT Mehmet, Japon Mucizesi ve Türkiye, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985.